

A N N A L E S
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN-POLONIA

VOL. VI, 1

SECTIO FF

1988

Instytut Filologii Polskiej Wydziału Humanistycznego UMCS

Andrzej Maria LEWICKI

Portret naukowy Profesor Teresy Skubalanki

Научный портрет Профессор Тересы Скубаланки

The Scientific Output of Professor Teresa Skubalanka

O ile rys biograficzny składa się z faktów często zewnętrznych, z informacji o nauczycielach i uczniach, pełnionych funkcjach, napisanych książkach i artykułach, o tyle portret buduje się przede wszystkim z myśli. Pomaga on zrozumieć dzień dzisiejszy – prace, które właśnie powstają.

Dorobek naukowy prof. Teresy Skubalanki w ciągu ponad 35 lat jej pisarstwa naukowego cechuje wyraźna konsekwencja metodologiczna. Już pierwsze prace językoznawcze ujawniają te komponenty światopoglądowo-metodologiczne, które kształtują twórczość T. Skubalanki aż do prac z lat osiemdziesiątych. Autorka opowiada się za założeniami światopoglądowymi strukturalizmu w ujęciu szkoły praskiej rozwijając je w kierunku funkcjonalizmu i analizy diachronicznej. Uznając dychotomię system – realizacja za podstawową, wprowadza do niej trzeci człon: styl. Jest on traktowany nie tylko jako pośredni układ między abstrakcyjnym systemem i jednostkową realizacją, ale jako układ autonomiczny uwarunkowany czynnikami pozajęzykowymi, w swoisty sposób konkretyzujący (akomodujący) system języka i determinujący bezpośrednio realizację, nie tylko przez wybór, ale też przez dobór środków wyrazu. Drugą dominantą charakterystyczną dla prac prof. T. Skubalanki jest koncentracja uwagi przede wszystkim

na opisie procesu realizacji, uwarunkowanej z jednej strony przez system, z drugiej zaś przez styl. Trzecią cechą, wynikającą z solidnego wykształcenia filologicznego, jest obserwacja zjawisk językowych na tle szerokiego kontekstu kulturowego, historycznego i filozoficznego epoki oraz związków z tradycją literacką i poglądami współczesnych na język jako tworzywo piśmiennictwa. Zdanie: „Jednostronności metodycznej można uniknąć rzutując spostrzeżenia na tło rozwojowe języka literackiego”¹, jest programem naukowym, który w parę lat później przekształcił się w wymóg badawczy: „Dopóki nie będziemy sobie jasno zdawali sprawy z możliwości desemantyzacji wyrazu w tekście, a ponadto – ze wszystkich możliwych jego polisemii, nieuchronnie będą nam zagrażały mniejsze lub większe pomyłki interpretacyjne nawet w analizach, nie posługujących się z zasady metodami semantyki lingwistycznej”.² Czwartą, wreszcie, dominantą pisarstwa naukowego prof. T. Skubalanki jest swoisty personalizm, przejawiający się w szacunku dla praw jednostki twórczej do ekspresji, w poszukiwaniu motywów wyboru i doboru środków wyrazu oraz w tendencji do charakterystyki stylu przez „reprezentatywne teksty epoki”³, charakterystyki opartej na przekonaniu, że „o rozwoju systemu językowego jako całości nie decyduje tylko rozwój wersji mówionej języka”⁴, a badacz winien „wskazywać na przykłady twórczej ingerencji człowieka w rozwój stylów języka narodowego”.⁵

W twórczości naukowej prof. dr hab. Teresy Skubalanki można wyodrębnić ze względu na tematykę badawczą cztery okresy:

1. Okres „toruński” obejmujący publikacje z lat 1951 – 1967. Prace z tego okresu koncentrują się tematycznie wokół opisu leksyki w twórczości romantyków polskich, zwłaszcza Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego. Najważniejszymi osiągnięciami tego okresu są *Neologizmy w polskiej poezji romantycznej*⁶ oraz *Słownictwo poezji miłosnej J. Słowackiego na tle*

¹T. Skubalanka: *Nowotwory językowe wobec teorii i praktyki oświeceniowej i romantycznej* [w:] *O języku Adama Mickiewicza. Studia*, Wrocław 1959, s. 333.

²T. Skubalanka: *Słownictwo poezji miłosnej J. Słowackiego na tle tradycji*, Toruń 1966, s. 301.

³Skubalanka: *Nowotwory językowe ...*, s. 347.

⁴T. Skubalanka: *Neologizmy w polskiej poezji romantycznej*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Prace Wydziału Filologiczno – Filozoficznego, t. 13, z. 1, Toruń 1962, s. 184.

⁵T. Skubalanka: *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984, s. 505 + 2 nlb., (seria:) *Vademecum Polonisty*, s. 7.

⁶T. Skubalanka: *Neologizmy w polskiej poezji romantycznej*, s. 240. Książka ta jest poprawioną wersją pracy doktorskiej (1959), której promotorem była prof. dr hab. Halina Turska.

tradycji.⁷

2. Wczesny okres „lubelski”, obejmujący publikacje z lat 1967 – 1976, charakteryzuje się wielowątkowością zainteresowań badawczych i pokrywa się z aktywnością organizacyjną i polityczną. Najważniejszym osiągnięciem tego okresu jest wydany wspólnie z L. Kaczmarkiem i S. Grabiasem *Słownik gwary studenckiej*.⁸

3. Przygotowanie syntezy stylistyki historycznej obejmuje publikacje z lat 1976 – 1984. Najważniejszymi osiągnięciami tego okresu są: przygotowany wraz z M. Wojtak *Wybór tekstów nowopolskich z XVIII – XX wieku*⁹ oraz sama *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*.¹⁰

4. Obecny okres badań, obejmujący publikacje z lat 1977 do dziś, wyróżnia się zainteresowaniem problematyką gramatyczną ze szczególnym naciskiem na zagadnienia fleksji. Prof. T. Skubalanka pracuje nad problemami wariantywności fleksji i zarysem gramatyki stylistycznej języka polskiego. Oczywiście, periodyzacja ta ma jedynie charakter orientacyjny i cezurą są niewyraziste.

Debiutem językoznawczym¹¹ prof. Teresy Skubalanki były prace przygotowane na Sesję naukową roku Mickiewicza, organizowaną przez PAN: *Nowotwory językowe Mickiewicza wobec teorii i praktyki oświeceniowej i romantycznej*¹² oraz przygotowana wspólnie z H. Cieślakową i H. Miszem *Praca Mickiewicza nad językiem „Pana Tadeusza” na podstawie autografów*.¹³ Wysoki stopień przygotowania filologicznego Autorki można

⁷T. Skubalanka: *Słownictwo poezji miłosnej J. Słowackiego na tle tradycji*, UMK, Toruń 1966, s. 414 + 1 nlb.

⁸S. Grabias, L. Kaczmarek, T. Skubalanka: *Słownik gwary studenckiej*, Ossolineum, Wrocław 1974, s. 328.

⁹T. Skubalanka, M. Wojtak: *Wybór tekstów nowopolskich XVIII-XX wieku*, UMCS, Lublin 1978, cz. 1, s. 121, cz. 2, s. 141.

¹⁰Patrz przyp. 5.

¹¹Wcześniejsze prace mają charakter literaturoznawczy i bibliograficzny. Są to A. Bartoszewicz, M. Kędzierska, T. Skubalanka, B. Weber: *O „Nie-boskiej komedii” Z. Krasińskiego* [w:] *Materiały do nauczania historii literatury polskiej. Wybór artykułów krytycznoliterackich dla kl. X*, opr. K. Budzyk i J. Z. Jakubowski, Warszawa 1951, s. 120 – 133 oraz T. Skubalanka: *Bibliografia literacka. Lipiec – grudzień 1950*, Dodatek do „Pamiętnika Literackiego”, R. 43, 1952, Ossolineum, Wrocław 1952, s. 70.

¹²T. Skubalanka: *Nowotwory językowe Mickiewicza wobec teorii i praktyki oświeceniowej i romantycznej* (na prawach rękopisu). *Materiały dyskusyjne Komisji Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza PAN*, Warszawa 1955, s. 67. W wersji poprawionej [w:] *O języku Adama Mickiewicza. Studia*, red. Z. Klemensiewicz, Ossolineum, Wrocław 1959, s. 331 – 369. Tu cytuję wg wyd. z 1959 r.

¹³H. Cieślakowa, H. Misz, T. Skubalanka: *Praca Mickiewicza nad językiem „Pana Tadeusza” na podstawie autografów* (na prawach rękopisu). *Materiały dyskusyjne Komisji*

ocenić właśnie na podstawie tej ostatniej pracy. Trudno bowiem o bardziej, na pozór, jałowy temat niż badania poprawek i odmianek tekstu. Systematyczne uporządkowanie tego materiału i umieszczenie go w szerokim kontekście historycznym i filozoficznym pozwoliło na ustalenie, że większość poprawek realizuje wyraźne motywy Adama Mickiewicza: dążność do posługiwania się środkami językowymi według powszechnych norm¹⁴, dążenie poety do precyzji¹⁵, tendencję do różnicowania elementów tekstu¹⁶ oraz tendencję do harmonizowania waloru stylistycznego większych całości tekstu.¹⁷ Opis tej ostatniej tendencji staje się okazją do przedstawienia koncepcji „kręgów semantycznych”. Równocześnie z nią wydana rozprawa *Nowotwory językowe Mickiewicza wobec teorii i praktyki oświeceniowej i romantycznej*¹⁸ pozwoliła na wykazanie wagi kontekstu literackiego i kulturowego faktów językowych. Wielostronne określenie nowotworu (neologizmu) i selekcja tych rzadko spotykanych wyrazów, które miały już historię przed użyciem ich przez A. Mickiewicza, przyniosły zaskakujący efekt. Autorka dowiodła, że na około 20 000 haseł zgromadzonych w kartotece *Słownika języka Adama Mickiewicza* jest jedynie około 100 nowych wyrazów,¹⁹ Ich charakter pozwala stwierdzić, że „Mickiewicz nie wyzyskiwał [...] nowotworów dla [...] udziwnienia języka poetyckiego”, „nie interesował się nowotworem purystycznym”, natomiast kiedy „już wprowadzał nowe wyrazy do tekstu swoich utworów [...] umiejętnie wykorzystywał ich walor stylistyczny”.²⁰

Szeroki kontekst literacki i kulturowy tej rozprawy staje się z kolei zaczynem twórczym pracy doktorskiej *Neologizmy w polskiej poezji romantycznej*.²¹ Rozprawa ta, opracowana na podstawie ogromnego materiału z twórczości 57 poetów romantycznych (z lat 1820 – 1850) oraz 31 poetów okresu Oświecenia i pseudoklasycyzmu (z lat 1750 – 1820), uzupełnionego przez materiał zebrany z ważniejszych periodyków lat 1800 – 1850 oraz materiał zarejestrowany we wszystkich dotychczasowych opracowaniach tego okresu literatury, stała się ważnym studium z historii języka,

Naukowej Obchodu Roku Mickiewicza PAN, Warszawa 1955, s. 93. W wersji poprawionej [w:] *O języku Adama Mickiewicza ...*, s. 87 – 184. Tu cyt. wg wyd. z 1959 r.

¹⁴ *Ibid.*, s. 128.

¹⁵ *Ibid.*, s. 129.

¹⁶ *Ibid.*, s. 145.

¹⁷ *Ibid.*, s. 148 – 149 i n.

¹⁸ Por. przyp. 12.

¹⁹ *Ibid.*, s. 362.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Por. przyp. 6.

wносиła też istotne koncepcje teoretyczne. Ze względu na konieczność oddzielenia neologizmu od zapożyczenia, dialektyzmu i neosemantyzmu rozprawa przynosi zbiór istotnych kryteriów wyróżniania neologizmów. Są to kryteria: dokumentacyjne, formalne, semantyczne, stylistyczne i historyczne.²² Ścisłe stosowanie tych kryteriów pozwoliło na zredukowanie rzeczywistych neologizmów poetów romantycznych do około tysiąca jednostek wyrazowych, co z kolei dało możliwość ustalenia głównych tendencji słowotwórczych epoki oraz wyróżnienia dwu funkcji neologizmu: funkcji autonomicznej i funkcji uwikłanej. Funkcja autonomiczna to odniesienie wyrazu do systemu (zasobu leksykalnego języka), natomiast funkcję uwikłaną wyznaczają takie czynniki tekstotwórcze, jak: funkcja tematyczna, charakteryzacyjna, parodystyczna, satyryczna, żartobliwa, ironiczna, gatunkowa (np. neologizmy w bajkach A. Mickiewicza) oraz wersyfikacyjna.²³ Wykorzystanie w badaniach całego dorobku poezji polskiej końca XVIII i pierwszej połowy XIX w. oraz analiza statystyczna zebranych materiałów wykazały, że w rozwoju romantyzmu następuje stopniowe odchodzenie od języka potocznego i wzrost intelektualizacji języka wraz ze stopniowym, coraz wyraźniejszym związkiem poezji z filozofią tego okresu. Kończy rozprawę zdecydowana deklaracja metodologiczna o wadze wpływu poetów na rozwój języka literackiego. „Poeci tego okresu nie tylko stworzyli nowe wzory językowe [...], ale jednocześnie stali się twórcami stylu, który głęboko wpłynął na ukształtowanie się współczesnego języka literackiego”.²⁴

Okres między doktoratem a habilitacją wypełniają rozprawy kształtujące warsztat terminologiczny, zwłaszcza pojęcia funkcji i kompozycji²⁵, poświęcone zagadnieniom historii języka polskiego²⁶, problemom leksykologicznym,

²² *Ibid.*, s. 42 – 44.

²³ *Ibid.*, s. 173 – 179.

²⁴ *Ibid.*, s. 184.

²⁵ T. Skubalanka: *O pojęciach funkcji, kompozycji i wzorca w stylistyce*, cz. 1, *O pojęciu funkcji*, Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, R. 4, z. 3 (20), Ossolineum, Wrocław 1962, s. 71–74; T. Skubalanka: *O pojęciu wzorca w stylistyce. Tezy referatu* [w:] *Styl i kompozycja. Konferencje teoretycznoliterackie w Toruniu i Ustroniu*, red. J. Trzynadłowski, Ossolineum, Wrocław 1965, s. 112 – 113; T. Skubalanka: *Zagadnienia kompozycji językowej*, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 25, *Filologia Polska*, 8, 1967, s. 3 – 16. Tam znajdujemy definicję: „Kompozycją nazwiemy [...] taką strukturę tekstu językowego, która stanowi >najwyższe piętro< w układzie strukturalnym tekstu. Można ją uważać za strukturę struktur językowych, np. taką strukturą będzie układ pól znaczeniowych”, s. 5.

²⁶ T. Skubalanka: *Stanowisko O. Kopczyńskiego wobec nowotworów językowych*, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 2, *Filologia Polska*, 1, 1959, s. 3 – 50.

takim jak podstawowy zasób słów²⁷ oraz zagadnienie wyrazów – świadków²⁸, tak za G. Matoré nazywa Autorka modne wyrazy i typy słowotwórcze, które przemijają wraz z systemami światopoglądowymi, które nadały im żywotność.

Głównym dziełem „toruńskiego” okresu w twórczości Teresy Skubalanki jest rozprawa habilitacyjna *Słownictwo poezji miłosnej J. Słowackiego na tle tradycji*.²⁹ Dzieło to nie zostało dotychczas w pełni przyswojone, czego dowodem jest marginalne potraktowanie go w *Przewodniku po językoznawstwie polskim*.³⁰

Praca jest oparta na ogromnym materiale zarówno z dzieł Juliusza Słowackiego, jak i z tekstów poezji miłosnej, poprzedzających tę twórczość oraz jej współczesnych. Materiał ten obejmuje ponad 45 000 jednostek wyrazowych w ponad 90 000 kontekstów, z czego na twórczość J. Słowackiego przypada 6 000 hasel i ponad 28 000 kontekstów. Zestawienie to obrazuje, jak konsekwentnie jest realizowane założenie opisu zjawisk językowych na tle kontekstu kulturowo – literackiego. Pojęciem porządkującym ten ogrom materiału jest „krąg słowny”, wyrazowy lub leksykalny. Jak sygnalizowałem poprzednio, pojęcie to kształtowało się już w rozprawie *Praca Mickiewicza nad językiem „Pana Tadeusza”*. Było ono wówczas określane w następujący sposób: „Kręgami słownymi nazywamy [...] pewne typy skupisk słownych, wewnątrz których elementy językowe łączą się w całość na rozmaitych zasadach m. in. na zasadzie podobieństwa waloru stylistycznego”³¹; i szerzej ujęte: jednostki językowe „są zorganizowane w kręgi słowne, wewnątrz których panuje zasada podobieństwa waloru stylistycznego składników. Obok powiązań natury stylistycznej między elementami kręgu istnieją [...] powiązania gramatyczne [...] i powiązania semantyczne. Wyrazy powiązane semantycznie należą do tej samej klasy zjawisk (np. barwy w opisie słońca), odnoszą się do tego samego zjawiska (np. promień, blask, świecenie – kiedy

²⁷T. Skubalanka: *Uwagi o rozwoju polskiego słownictwa [w:] W służbie nauce i szkole. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Doktorowi Zenonowi Klemensiewiczowi*, PWN, Warszawa 1970, s. 289 – 293.

²⁸T. Skubalanka: *Złożenia z wszech- w historii języka polskiego*, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 6, Filologia Polska, 3, 1962, s. 29 – 43. T. Skubalanka: *Historia wyrazu um w języku polskim*, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 12, Filologia Polska, 5, 1965, s. 35 – 45.

²⁹Por. przyp. 7.

³⁰Pierwszą polską pracę stosującą metodologię pola semantycznego określił: „Rozprawa z pogranicza historii literatury i leksykologii, ciekawe spostrzeżenia na temat ewolucji stylu, zwłaszcza Słowackiego” K. Handke i E. Rzetelska – Feleszko: *Przewodnik po językoznawstwie polskim*, Wrocław 1977, s. 403.

³¹Cieślakowa, Misz, Skubalanka: *op. cit.*, s. 149.

mowa o słońcu)”.³²

W pracy *Słownictwo poezji miłosnej*... koncepcja kręgów zostaje zestawiona z teorią pól semantycznych, przejmowaną przede wszystkim za pośrednictwem nauki francuskiej (P. Guiraud, G. Matoré i in.). Relacje semantyczne między pojęciami w tekście miłosnym są zestawione z relacjami między wyrazami w zdaniu i nazywane relacjami konotacyjnymi.³³ Prymarna konotacja to taka, której obecność stanowi warunek konieczny powstania tekstu miłosnego (KOCHAĆ: KOBIETA i KOCHANEK). Inne relacje konotacyjne mają charakter sekundarny. Obejmują one m. in. „ewokowanie to znaczy powodowanie jeszcze jakiejś innej okoliczności, wprowadzenie dodatkowych składników semantycznych, uzupełniających lub modyfikujących, zwężających znaczenie” oraz „zestawienie, w którym spotykają się dwa prawie współrzędne składniki tekstu”.³⁴ „Relacje prymarne i sekundarne tworzą pole konotacyjne, które będziemy również nazywać polem tematycznym”.³⁵ Tak więc z prymarnej relacji konotacyjnej wynika, że pole tematyczne słownictwa poezji miłosnej uporządkowane jest w kategorii:

I. Nazwy przeżycia erotycznego;

II. Nazwy osób kochających się względnie kochanych;

III. Nazwy odnoszące się do sytuacji i jej składników.³⁶

Tej koncepcji kategorii semantycznych towarzyszą pojęcia kategorii stylistycznej, o której „mamy prawo mówić wówczas, kiedy istnieją stałe zespoły wyrazów – tematów dla określonych tekstów”.³⁷ Koncepcja ta, weryfikowana w omawianej książce metodami statystycznymi, staje się podstawą do daleko idących wniosków o uzależnieniu zarówno poezji Juliusza Słowackiego, jak i całej twórczości romantycznej od tradycji sięgającej Petrarcki, Dantego i literatur klasycznych. Dalszy rozwój prezentowanej koncepcji obserwować można w pracach *Zagadnienie kompozycji językowej*³⁸ i *Struktura słownictwa poezji*.³⁹ Wyodrębniona tu zostaje „elementarna struktura, na której opiera się leksykalno-semantyczna kompozycja tekstu. Jest nią szeroko pojęte pole wyrazowe, inaczej mówiąc, krąg leksykalny, czyli zespół

³² *Ibid.*, s. 154.

³³ Skubalancka: *Słownictwo poezji miłosnej*..., s. 17.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*, s. 19.

³⁷ *Ibid.*, s. 21.

³⁸ Por. przyp. 25.

³⁹ T. Skubalancka: *Struktura słownictwa poezji [w:] Z polskich studiów slawistycznych*, seria 3, Językoznawstwo, Warszawa 1968, s. 225 – 231.

relacji semantycznych, etymologiczno-genetycznych i stylistycznych między wyrazami — składnikami badanego tekstu”.⁴⁰ W zastosowaniu do analizy określonych utworów literackich wyodrębnia się „dwa stopnie układu: swoisty układ wyrazów w obrębie pól wyrazowych” oraz „swoisty układ tych pól w obrębie utworu”.⁴¹ W rezultacie barwa wyrazu, traktowana jako „miejsce wyrazu w systemie, ustalone przez wielokrotne użycie [...] krystalizuje się na pewnej skali wartości, której bieguny wyznaczają z jednej strony ogólność, powszechność — z drugiej zaś indywidualność i niepowtarzalność użycia”.⁴² Prowadzi to do wniosku, że „przenośność języka poetyckiego musi powodować [...] inną hierarchię relacji semantycznych i onomatycznych w obrębie słownictwa poezji” niż na przykład „hierarchia w słownictwie nauki, gdzie mamy wybitne ograniczenie przenośności”.⁴³

W nieco późniejszych pracach próby pokazywania swoistości układu pól znaczeniowych w słownictwie poezji doprowadzą do rozróżnienia dwu typów synonimii, szczególnie charakterystycznych dla słownictwa poezji: synonimii okazjonalnej i stylizacyjnej.⁴⁴ „W pierwszej dokonuje się przerzut do innych pól w obrębie tej samej wewnętrznej odmiany języka narodowego i w płaszczyźnie synchronii, natomiast w drugiej wychodzi się poza granice językowego podsystemu bądź poza granice synchronii, szukając analogicznego pola możliwości wyboru. Np. sięga się do wyrazów niepoetyckich, [...] do języka staropolskiego [...] do określonej konwencji poetyckiej”.⁴⁵

Wkrótce po przeniesieniu się w r. 1967 do Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie docent, a od r. 1975 profesor Teresa Skubalanka podejmuje rozliczne obowiązki organizacyjne i polityczne. Podejmuje się wraz z L. Kaczmakiem i S. Grabiasem redakcji *Słownika gwary studenckiej*. Jej doświadczenie leksykograficzne⁴⁶ i wkład teoretyczny dostrzec można zarówno w konsekwentnie przeprowadzonej weryfikacji materiałów zbieranych od r. 1961 przez Studenckie Koła Językoznawców (weryfikacja ta powiększyła materiały z 6 500 do 20 000 zapisów⁴⁷), jak i w układzie

⁴⁰ Id.: *Zagadnienie kompozycji...*, s. 11.

⁴¹ *Ibid.*, s. 11 – 12.

⁴² Skubalanka: *Struktura słownictwa poezji...*, s. 225.

⁴³ *Ibid.*, s. 231.

⁴⁴ T. Skubalanka: *Problemy synonimii poetyckiej [w:] Studia z historii i teorii poezji*, red. M. Głowiński, Wrocław 1970, s. 429 – 445.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 441.

⁴⁶ T. Skubalanka pracowała w Toruniu parę lat w redakcji *Słownika języka Adama Mickiewicza*, zredagowała szereg haseł w 1 t. tego słownika.

⁴⁷ L. Kaczmarek, T. Skubalanka, S. Grabias: *Słownik gwary studenckiej*, Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego (dalej LTN), sectio A, vol. 13/14, 1972, s. 9 – 10.

słownika nawiązującym wyraźnie do koncepcji pól semantycznych i kręgów słownych wyodrębnianych na podstawie relacji semantycznych i onomatycznych. W roku 1970 zostaje dyrektorem Instytutu Filologii Polskiej i kierownikiem Zakładu Języka Polskiego UMCS. Jest przewodniczącą Uczelnianego Komitetu SD i w latach 1972 – 1976 posłem na Sejm, w latach 1973 – 1975 jest dyrektorem Instytutu Badań Literackich PAN.

Wszystkie te funkcje są niełatwe. Polonistyka w UMCS przechodzi w końcu lat sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych poważny kryzys kadrowy, wynikający ze zmiany pokoleniowej, nakładającej się w czasie ze wzrostem zadań dydaktycznych i zespołem reform w szkolnictwie wyższym, zarówno strukturalnych, jak i programowych. Głównym celem, który wówczas stawia przed sobą prof. Skubalanka, jest ukształtowanie kadry językoznawczej i stymulowanie rozwoju kadry literaturoznawczej IFP UMCS. Wychodzi przy tym z założenia, że dobrze ukształtowany uniwersytecki zakład języka polskiego, to zespół badaczy charakteryzujący się pluralizmem zainteresowań badawczych, gwarantującym harmonijną i prowadzoną na wysokim poziomie realizację całego programu studiów. Narzuciło to konieczność kierowania inicjatywami naukowymi z różnych działów językoznawstwa polonistycznego. I tu ujawniają się szczególnie właściwości prof. Skubalanki jako nauczyciela akademickiego. Z jednej strony — okazuje szacunek dla zainteresowań i osobowości uczniów, z drugiej zaś strony — angażuje się w problematykę prowadzonych przez nich badań w tak znacznym stopniu, że sama podejmuje badania w dziedzinie rozwijanej przez ucznia i ujmując problemy przez pryzmat własnych pryncypiów metodologicznych, wnosi do tej dziedziny oryginalne aspekty badawcze. Tak właśnie praca nad *Słownikiem gwary studenckiej* i rozwojem naukowym socjolingwisty S. Grabiasa owocuje nie tylko wydaniem samego słownika, ale też zbiorem artykułów o polszczyźnie potocznej, ekspresywności i problemach społecznego uwarunkowania stylów języka.⁴⁸ Kierowanie badaniami gwar Lubelszczyzny i praca nad rozwojem naukowym J. Mazur i H. Pelcovej owocują artykułami o języku potocznym małych miast na Lubelszczyźnie⁴⁹ i integracji językowej na tym terenie.⁵⁰ Prace te przynoszą m. in.

⁴⁸T. Skubalanka: *Rola języka mówionego i pisanego* [w:] *Język polski. Poprawność – piękno – ochrona*, Bydgoszcz 1969, s. 9 – 18; i d.: *O ekspresywności języka*, Annales UMCS, sectio F, vol. 27, 1972, s. 123 – 135; i d.: *Ekspresywność języka a mowa potoczna* [w:] *Poetyka i stylistyka słowiańska*, red. S. Skwarczyńska, Ossolineum, Wrocław 1973, s. 177 – 183. Por. też przyp. 49, 53, 62, 92.

⁴⁹T. Skubalanka, J. Mazur: *Język potoczny małych miasteczek na południowej Lubelszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 1973, z. 9, s. 517 – 533.

⁵⁰T. Skubalanka: *Z problemów integracji językowej na Lubelszczyźnie*, Zeszyty Nau-

odkrycie doniosłego zjawiska socjolingwistycznego polegającego na tym, że urbanizacji wsi towarzyszy rustykalizacja miast, tj. „nasączanie języka miejskiego właściwościami regionalnymi, płynącymi z gwar ludowych”.⁵¹ Z pracą nad rozwojem onomasty Cz. Kosyła związane są artykuły *O powstawaniu nazw firmowych* (współautor Cz. Kosyl)⁵² oraz *Język napisów miejskich na tle polszczyzny potocznej*⁵³, ta ostatnia praca ma zresztą charakter socjolingwistyczno – stylistyczny. W tym okresie prof. Skubalanka kieruje również pracami z zakresu historii języka i stylistyki (M. Wojtak, J. Kość), gramatyki historycznej (W. Bryłowa) i opisowej (B. Boniecka, ostatnio P. Krzyżanowski) oraz semantyki (R. Tokarski). W rezultacie tej pracy w początkach lat osiemdziesiątych polonistyka w UMCS jest w pełni ukształtowanym i samodzielnym środowiskiem badawczym, równorzędnym każdemu środowisku uniwersyteckiemu w Polsce.

W ciągu tych dziesięciu lat obok wielu nowych wątków w twórczości prof. T. Skubalanki problemy z okresu „toruńskiego” utrzymują się i zostają rozszerzone materiałowo. Dopracowywane jest pojęcie stylu przez wykorzystanie w definicji pojęć wyboru i doboru. „Styl językowy powstaje jako synteza dwu procesów: procesu wyboru i procesu doboru. Nie ulega kwestii, że obok pola możliwości wyboru przy tworzeniu tekstu o określonym stylu [...] dysponujemy [...] założonym polem możliwości dostosowania [...]. Proces doboru przebiega prawdopodobnie między innymi w formie harmonizacji lub dysharmonizacji składników tekstu przy współdziałaniu wybranego i wprowadzanego składnika”.⁵⁴ Pojęcia pola semantycznego i kręgu leksykalnego zostają wykorzystane przy opracowaniu problemów synonimii⁵⁵, typologii poetyzmów⁵⁶ oraz ostatnio przy kształtowaniu pojęcia irradacji semantycznej.⁵⁷ Głównym jednak pojęciem rozważanym teoretycznie jest

kowe WSP w Szczecinie, nr 13, Prace Wydziału Humanistycznego 5, 1975, s. 104 – 113.

⁵¹ *Ibid.*, s. 112.

⁵² T. Skubalanka, Cz. Kosyl: *O powstawaniu nazw firmowych*, Annales UMCS, sectio F, vol. 23 – 24, 1968/69, s. 207 – 221.

⁵³ T. Skubalanka: *Język napisów miejskich na tle polszczyzny potocznej [w:] Miejska polszczyzna mówiona. Metodologia badań. Materiały z konferencji naukowej w Sosnowcu w dniach 20 – 21 czerwca 1974 roku*, red. W. Lubaś, Katowice 1976, s. 65 – 72.

⁵⁴ T. Skubalanka: *O pojęciu wyboru w stylistyce*, Biuletyn LTN, sectio A – D, vol. 9 – 10, 1969/70, s. 15 – 20.

⁵⁵ Por. przyp. 44.

⁵⁶ T. Skubalanka: *Niektóre problemy historii języka poetyckiego w Polsce*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego (dalej PTJ), z. 26, 1968, s. 153 – 164.

⁵⁷ T. Skubalanka: *O pojęciu irradacji semantycznej i jego przydatności dla opisu mających funkcji mowy [w:] Studia o metaforze II*, red. M. Głowiński i A. Okopień –

ekspresywność.⁵⁸ Autorka odróżnia ekspresywność, będącą właściwością, od ekspresji jako operacji językowej oraz od emocjonalności jako jednego, ale nie jedyne go źródła ekspresywności. „Ekspresywność znaku rodzi się wraz z uwytatnieniem dystynktywnej funkcji między jednostkami języka. [...] Zachodzi tu jakby dodatkowe obciążenie znaku dyspozycjami do rozumienia go przez odbiorcę w relacjach komunikowania się”.⁵⁹

Okolo lat 1975 – 1976 następuje ograniczenie zakresu problematyki badawczej do dwu głównych nurtów – historii stylów w polszczyźnie i fleksji. Otwiera ten okres twórczości rozprawa teoretyczna *Założenia analizy stylistycznej*.⁶⁰ Ujmuje ona style jako odmiany języka, poddające się badaniu tylko przy uwzględnieniu różnych perspektyw semiotycznych z programową tezą: „każdy styl jest dewiacją w stosunku do pozostałych” (stylów).⁶¹ W późniejszej pracy stanowisko to podlega dalszemu uogólnieniu: „Style pojęte bardzo ogólnie jako zespoły abstrakcyjnych cech językowych, są na ogół ponadgrupowe: kształtują się np. w kulturze europejskiej niezależnie od innych typowo społecznych uzależnień języka i tak stanowią byty w pewnym sensie niezależne od języków narodowych czy szerzej — etnicznych, których mają być odmianami”.⁶²

Analizy materiałowe prowadzone w latach siedemdziesiątych obejmują utwory B. Leśmiana⁶³, C. Norwida⁶⁴, A. Fredry⁶⁵, S. F. Klonowica⁶⁶, poezje

Sławińska, Ossolineum, Wrocław 1983, s. 181 – 198.

⁵⁸Por. przyp. 48.

⁵⁹T. Skubalanka: *O ekspresywności języka ...*, s. 127.

⁶⁰T. Skubalanka: *Założenia analizy stylistycznej* [w:] *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz i J. Sławiński, Kraków 1976, s. 250 – 273.

⁶¹*Ibid.*, s. 258.

⁶²T. Skubalanka, S. Grabias: *Spoleczne uwarunkowania stylów języka* [w:] *Socjolingwistyka 2*, red. W. Lubaś, Warszawa – Kraków – Katowice 1979, s. 30.

⁶³T. Skubalanka: *U źródeł stylu erotyków Leśmiana* [w:] *Studia o Leśmianie*, red. M. Głowiński i J. Sławiński, Warszawa 1971, s. 124 – 150.

⁶⁴T. Skubalanka: *Styl Norwida ze stanowiska historycznego* [w:] *Z zagadnień języka artystycznego*, red. A. Wilkoń i J. Bubak, Kraków 1977, s. 193 – 211.

⁶⁵T. Skubalanka: *Styl językowy komedii A. Fredry*, „Pamiętnik Literacki”, R. 68, 1977, z. 2, s. 130 – 139.

⁶⁶T. Skubalanka: *Nad tekstem poematu S. F. Klonowica „Worek Judaszów”* [w:] *Opuściana Polono – Slavica. Munera linguistica Stanisłao Urbańczyk dedicata*, Wrocław 1979, s. 359 – 367.

futurystów⁶⁷, utwory poetów barokowych⁶⁸ i Biernata z Lublina.⁶⁹ Towarzyszy tym analizom wydanie wraz z M. Wojtak *Wyboru tekstów nowopolskich z XVIII – XX wieku*.⁷⁰

Profesor Teresa Skubalanka wyraźnie kształtuje w latach 1975 – 1980 podstawę teoretyczną do wielkiej syntezy. Zapowiedzią jej jest rozprawa *Style językowe poezji (Oświecenia)*.⁷¹ Praca ta ujmuje w encyklopedycznym skrócie całą poezję Oświecenia w obrębie czterech stylów podstawowych. Są nimi: styl retoryczny, styl potoczny, styl poetycki folkloru ludowego oraz styl modlitewno-biblijny.

*Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*⁷² jest nie tylko podsumowaniem dotychczasowych dokonań prof. Teresy Skubalanki w zakresie stylistyki, ale też próbą podsumowania dorobku badawczego w tym zakresie całej nauki polskiej. Autorka przyjmuje jako aksjomat zróżnicowanie stylistyczne języka w każdym etapie jego rozwoju. „Styl powstaje na drodze przeobrażania się elementów systemu w tekst”.⁷³ „W stylu można widzieć pewną modyfikację procesu językowego, a także swoisty system częściowy (słukod) języka, wreszcie zbiór konkretnych struktur stylistycznych na płaszczyźnie realizowanych tekstów”.⁷⁴ „O istocie stylu stanowi tyleż ilość nacechowanych elementów, co ich charakterystyczny dobór [...] decyduje więc cała wiązka typowych cech”.⁷⁵ Głównym celem badawczym przy analizach epok, prądów artystycznych, stylów i utworów jest poszukiwanie konstant stylistycznych.⁷⁶ Analiza zjawisk stylistycznych przebiega na zasadzie porównania w kontekście rozumianym jako kontekst tekstowy, językowy, kulturowy i czasowy.⁷⁷ Wykorzystanie dwu ostatnich upodabnia *Historyczną stylistykę* ... do historii języka. Okres, który ogarnia

⁶⁷T. Skubalanka: *Polska poezja futurystyczna w oczach językoznawców. Przyczynek do przemian poezji współczesnej*, „Przegląd Humanistyczny” 1979, nr 5, s. 1 – 17.

⁶⁸T. Skubalanka: *Głosy stylistyczne do tekstów poetów barokowych [w:] O języku literatury*, red. J. Bubak i A. Wilkoń, Katowice 1981, s. 66 – 78.

⁶⁹T. Skubalanka: *O języku Biernata z Lublina [w:] Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, red. H. Wiśniewska i Cz. Kosyl, Ossolineum, Wrocław 1984, s. 21 – 35.

⁷⁰Por. przyp. 9.

⁷¹T. Skubalanka: *Style językowe poezji [w:] Słownik literatury polskiego Oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Ossolineum, Wrocław 1977, s. 690 – 696.

⁷²Por. przyp. 5.

⁷³T. Skubalanka: *Historyczna stylistyka ...*, s. 10.

⁷⁴*Ibid.*, s. 11.

⁷⁵*Ibid.*

⁷⁶*Ibid.*, s. 15 i n.

⁷⁷*Ibid.*, s. 19 i n. Wcześniejszą próbą zarysowania metodologii kontekstowej jest rozprawa: *Der Vergleich in Stiluntersuchungen*, „Zeitschrift für Slavistik”, t. 23, 1978,

podręcznik, jest bardzo szeroki od *Bogurodzicy* i *Kazań Świętokrzyskich* do *Młodej Polski* i Stefana Żeromskiego. Tak ogromny zasięg czasowy mógł uniemożliwić wykonanie analizy o tym stopniu dokładności filologicznej i tym zasięgu (szerokie pojmowanie kontekstu), który Autorka zakładała. Dlatego, aby wyjść z trudności, wraca do koncepcji „reprezentatywnych tekstów epoki”, którą prezentowała w młodości i stara się pokazać obraz tendencji stylistycznych danej epoki przez pryzmat twórczości kilku najwybitniejszych dla tej epoki pisarzy. Nadało to całemu dziełu uwarunkowaną wprowadzie chronologicznie, ale pod względem tematycznym otwartą formę. Dzięki niej mniej wyraziste są nierównomierności stanu badań nad stylistyką historyczną w Polsce. Główny nurt stanowią, oczywiście, opisy rozwoju stylu artystycznego, jednak Autorce udało się ukształtować osobny rozdział VI *Rozwój stylów prozy użytkowej od XVI do XIX wieku*. W opisach stylu artystycznego przeważają analizy poezji. Rozdziały VIII i IX przynoszą ważne informacje o stylu powieści od pierwszej połowy XIX wieku do Stefana Żeromskiego, również dramatowi poświęcono dwa podrozdziały w VIII i IX rozdziale.

Centrum analiz stylistycznych stanowiły od dawna środki leksykalne opisywane jakościowo. Ich analiza wyraźnie przeważa w podręczniku, ale Autorka sygnalizuje wielokrotnie, jeśli tylko stan badań na to pozwala, że ukształtowanie stylistyczne dotyczy na pewno też systemu syntaktycznego i zapewne innych podsystemów języka oraz ma także charakter ilościowy.

Podręcznik *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje* z jednej strony pozwala w pełni uświadomić sobie stan badań nad stylistyką i stanowi drogowskaz dla dalszych kierunków badawczych, z drugiej zaś strony — swoją formą umożliwia w przyszłości wprowadzenie uzupełnień tych pól, które dopiero zostaną zbadane.

W okresie przygotowywania tej syntezy stylistyki prof. Teresa Skubalanka poszukiwała takiej sytuacji, w której system języka realizowany byłby bez nacechowania stylistycznego. Odnajduje taką odmianę w proponowanym przez teoretyków glottodydaktyki „języku standardowym” lub „stylu standardowym”. Gdy mówi się „o glottodydaktycznym stylu standardowym języka literackiego jako tworzonej świadomie, sztucznie i niespontanicznie odmianie, odbijającej w sposób wyidealizowany strukturę języka pośredniego (interjęzyka) [...]”⁷⁸, bierze się „za podstawę kształtowania stylu stan-

z. 4, s. 520 – 529.

⁷⁸T. Skubalanka: *Jakiej polszczyzny mają się uczyć ludzie nie znający języka polskiego?* [w:] *Język i kultura polska w szkolnictwie i oświacie polonijnej*, red. A. Koprucki i T. Skubalanka, UMCS, Lublin 1983, s. 43.

andardowego sumę niektórych składników trzech stylów języka: potocznego, naukowego i urzędowego (tego ostatniego w odmianie publicystycznej)⁷⁹. „Czynnikiem tekstotwórczym opisywanego tu stylu standardowego są sytuacje społeczne i egzystencjalne mowy (jedzenie, podróż, załatwianie pewnych spraw w urzędach, wizyta itp.). Dobór tych sytuacji warunkuje uproszczenia w słownictwie, podczas gdy dobór użytkowników – cudzoziemców warunkuje [...] redukcja konstrukcji gramatycznych”⁸⁰. „Żaden ze stylów konotacyjnych polszczyzny nie wykazuje takich uproszczeń budowy i redukcji słownictwa, jakie się zwykle przysądza językowi standardowemu. Tym bardziej zaś określenie standardowości nie przysługuje dialektowi kulturalnemu (językowi literackiemu) jako zbiorowi tych wewnętrznych odmian”⁸¹. Wykrycie realizacji języka bez nacechowania stylistycznego, wobec poprzednio stwierdzonej niezależności stylu od języka etnicznego, w istocie zamyka ten okres poszukiwań relacji między systemem językowym a systemem stylistycznym. Używając terminologii L. Hjelmsleva, relacja między tymi systemami ma charakter konstelacji, ściślej autonomii.

W swoistej autorecenzji *Historycznej stylistyki ...*, zatytułowanej *Metodologiczne problemy syntezy stylistyki*⁸², formułuje Autorka wnioski ogólnojęzykoznawcze. Fundamentalną tezą Autorki jest „traktowanie struktur stylistycznych jako quasi-systemów językowych i płynąca stąd możliwość porównywania stanów stylów i stanów języka”⁸³. „Kategorie stylistyczne [...] są realizowane w materiale językowym, lecz nie dają się na ogół utożsamiać z kategoriami gramatycznymi czy leksykalnymi”⁸⁴. „Dowodem na istnienie autonomicznych struktur stylistycznojęzykowych, na ich autonomizację [...] może być fakt, że struktury stylistyczne dają się łatwo zapożyczać (style się przyjmuje), mimo znanych barier między językami etnicznymi. Mają więc charakter bardziej uniwersalny niż struktury językowe, rozbijające się na ogół na tych barierach”⁸⁵. „Podstawową jednostką relewantną dla ustalenia typu stylu byłaby więc ustalona cecha, nie zaś elementarna jednostka języka (fonem, wyraz)”⁸⁶. Z drugiej strony, „Dla lingwisty cecha stylowa (np. jasność, precyzyjność, prostota itd.) musiałaby się dać wye-

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*, s. 42.

⁸¹ *Ibid.*, s. 41.

⁸² T. Skubalanka: *Metodologiczne problemy syntezy stylistyki [w:] Teoretycznoliterackie tematy i problemy*, red. J. Sławiński, Ossolineum, Wrocław 1986, s. 79 – 92.

⁸³ *Ibid.*, s. 83.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 81.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ *Ibid.*, s. 88.

ksplikować w kategoriach lingwistycznych”.⁸⁷ Przyjęcie takiej „empirycznej podstawy do wyróżniania charakterystycznych cech stylowych”⁸⁸ prowadzi do ustaleń, że „już najdawniejsze zachowane teksty języka polskiego przedstawiają stan języka o wykształconych stylach, które nie są przecież niczym innym jak świadectwem dążenia do doskonałości porozumienia społecznego”⁸⁹; w każdej epoce można obserwować „układ stylów elitarnych, wysoce wysublimowanych, i układ stylów wyrastających z podglebia żywej mowy ludowej”⁹⁰; wreszcie, „w każdej epoce zauważymy style obumierające, manierujące się, przegradzające się w swoisty »barok«, i style awangardowe, rewolucyjne, przełamujące dotychczasowe konwencje”.⁹¹

Inny aspekt relacji: system językowy – realizacja jest oświetlany w cyklu prac poświęconych fleksji.⁹² Fleksja w ujęciu prof. T. Skubalanki jest teorią wariantowości systemu językowego w realizacji. Głównym polem obserwacji jest relacja między systemem języka ogólnopolskiego a stylem potocznym i gwarami ludowymi. Analizy te wykazały, że fleksja potoczna jest „jednym z wariantów cząstkowego systemu języka – systemu fleksyjnego”.⁹³ Cechują ją „z wielokrotnienie wariacji, w szczególności zaś obecność fakultatywnych wariantów nieekspresywnych, [...] rozszerzenie procesów wyrównawczych, głęboki synkretyzm form fleksyjnych [...] połączony z dążeniem do ujednolicenia tematów”, wreszcie „podatność na innowacje, szybsze odrzucanie form przestarzałych”.⁹⁴ Natomiast jakkolwiek opisy fleksji poszczególnych gwar „dają obraz w ogólnych zarysach zgodny ze stanem polszczyzny

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ *Ibid.*, s. 89.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 91.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*

⁹² T. Skubalanka: *Fleksja potoczna i metody jej badania* [w:] *Studia nad sładnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metod ogii badań języka mówionego*, Lublin 6 – 9 X 1975, red. T. Skubalanka, Ossolineum, Wrocław 1978, s. 77 – 87; id.: *Fleksja polskich rzeczowników homonimicznych* [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria V, *Językoznawstwo*, Warszawa 1978, s. 193 – 198; id.: *O przewidywalności zmian językowych*, „*Język Polski*” 1979, z. 4, s. 264 – 271; id.: *O pojęciu wariantu fleksyjnego* [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria VI, *Językoznawstwo*, Warszawa 1983, s. 369 – 381; id.: *Kilka uwag o swoistości fleksji gwarowej* [w:] *Collectanea linguistica in honorem Adam Heinz*, Prace Komisji Językoznawstwa PAN – Oddział w Krakowie, Ossolineum, Wrocław 1986, s. 137 – 144; id.: *Typy wariantów fleksyjnych współczesnej polszczyzny*, „*Poradnik Językowy*” 1986, z. 9 – 10, s. 602 – 606. Ponadto w druku znajdują się artykuły: *Warianty fleksyjne w tekstach gwarowych oraz Gramatyka a język pisarza*.

⁹³ Skubalanka: *Fleksja potoczna i metody ...*, s. 77.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 87.

literackiej”, jednakże „niemal każde zjawisko kategoriale, istniejące w jednej lub kilku gwarach, rysuje się [...] w sposób mniej lub bardziej swoisty, co stwarza podstawę do określenia fleksji gwarowej jako podsystemu” etnicznego języka polskiego.⁹⁵ U podstaw tych rozważań leży więc odróżnienie „wariantu systemu języka” i „podsystemu języka”. Opowiadając się za koncepcją trójczłonowego sprzężenia jednostek (gramem – morfem – morf) wiążącego formę fleksyjną z jej funkcją, wyróżnia Autorka cztery typy relacji między tymi elementami: izomorfię (zwaną synonimią fleksyjną), homomorfię (zwaną też synkretyzmem), unimorfię i allomorfię.⁹⁶ Podkreśla, że fleksja polska jest tak głęboko izomorficzna, że nawet allomorfia zdaje się szczególnym wypadkiem izomorfii.⁹⁷ Na tym tle rozwija też teorię wariantowości, wyróżniając:

1) wariantowość systemu rzutującą na wariantowość tekstu, gdy reguła systemu nie jest dostatecznie kategoriowa lub gdy system przewiduje warianty pozycyjne lub fakultatywne;

2) wariantowość tekstu nie mieszczącą się w aktualnej normie językowej wynikającej z systemu;

3) wariantowość pozorną, gdy formy lub konstrukcje wykazują różnice semantyczne mylnie określane czasami jako stylistyczne.⁹⁸ Dwa pierwsze typy wariantowości stają się podstawą do wyróżnienia czterech typów wariantów fleksyjnych. Są to: „warianty systemu, wyjątki, oscylacje i błędy językowe”.⁹⁹ Celem opisu ma być, jak się zdaje, przedstawienie przede wszystkim „wariantowości modelu formalno-funkcyjnego, czyli wariantowości przypisanej z góry systemowi polskiej fleksji”¹⁰⁰ oraz ukazanie roli i motywów oscylacji i błędów językowych w konkretnych realizacjach tekstowych i idiolektach.¹⁰¹

Równoległe do badań nad wariantowością polskiego systemu fleksyjnego w ostatnich latach kształtuje się nurt studiów nad gramatyką stylistyczną, „którą tworzy zbiór reguł obejmujący akomodację systemu gramatycznego do potrzeb wszelkich procesów stylotwórczych, zachodzących w

⁹⁵Skubalanka: *Kilka uwag o swoistości ...*, s. 139.

⁹⁶Skubalanka: *O pojęciu wariantu ...*, s. 375 – 376.

⁹⁷*Ibid.*

⁹⁸T. Skubalanka: *Założenia gramatyki stylistycznej [w:] Typy opisów gramatycznych języka. Materiały polsko-czeskiej sesji naukowej. Jabłonna 15 – 17 XI 1983*, red. M. Basaj, Ossolineum, Wrocław 1986, s. 153 – 154.

⁹⁹Skubalanka: *Typy wariantów fleksyjnych ...*, s. 606.

¹⁰⁰*Ibid.*, s. 603.

¹⁰¹*Ibid.*, s. 606.

tekstach języka”.¹⁰² Z badaniami nad fleksją łączy tę problematykę pojęcie konkretyzacji systemu językowego. Jednakże prócz systemu morfologicznego zakres badań nad gramatyką stylistyczną ogarnia podsystem składniowy (być może też fonologiczny), wreszcie „akomodacja systemu nie ogranicza się tylko do gramatyki, lecz obejmuje również słownictwo”.¹⁰³ Proces tworzenia tekstu w określonym stylu „jest jednoczesną akomodacją systemu (językowego) i określonego stylu”.¹⁰⁴ Proponowana metodologia nawiązuje do idei generatywizmu, ale przypisuje transformacjom prócz wywodu gramatycznego motywację przez funkcje teksto- i stylotwórcze. Funkcje te „przypominają filtry nakładane na realizowane w tekstach cechy systemu”.¹⁰⁵ Nie jest to model tworzony czysto dedukcyjnie, ponieważ „styl jako typ rodzi się z powtarzalności okazów tekstowych”¹⁰⁶, ale różni się od indukcyjnej stylistyki gramatycznej tym, że koncentruje się nie na powierzchniowych sygnałach przynależności tekstu do określonego stylu (tzw. „hasłach wywoławczych”), ale „na pierwsze miejsce wysuwa badania akomodacji systemu”.¹⁰⁷ Problemami akomodacji systemu języka zainteresowała prof. T. Skubalanka większe grono osób, czego efektem jest książka zbiorowa na ten temat.¹⁰⁸ Opublikowane dotychczas prace Autorki o depersonalizacji w stylach urzędowym i naukowym¹⁰⁹, o personifikacjach w twórczości C. K. Norwida¹¹⁰, o kategoriach stylu potocznego¹¹¹, ukazujące realizację kategorii semantycznych i funkcji stylistycznych przez różne formy językowe, potwierdzają, „że styl tekstu ma stałe odniesienia do swoistych struktur wyjściowych i nie jest wyłącznie konstruktem powierzchniowej realizacji języka”¹¹²

¹⁰²Skubalanka: *Założenia gramatyki stylistycznej* ..., s. 146 – 147.

¹⁰³*Ibid.*, s. 146.

¹⁰⁴*Ibid.*, s. 147.

¹⁰⁵*Ibid.*, s. 148.

¹⁰⁶*Ibid.*, s. 149.

¹⁰⁷*Ibid.*, s. 153.

¹⁰⁸*Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego*, księga zbiorowa, red. T. Skubalanka (w druku).

¹⁰⁹T. Skubalanka: *Depersonalizacja w niektórych stylach pisanych oficjalnego obiegu języka* [w:] *Socjolingwistyka 6*, Katowice 1987, s. 113 – 122.

¹¹⁰T. Skubalanka: *Z problematyki gramatycznej „Vade – mecum”* [w:] *Język Cypriana Norwida. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Pracownię Słownika Języka Norwida w dniach 4 – 6 listopada 1985 r.*, red. K. Kopczyński i J. Puzynina, Warszawa 1986, s. 5 – 22.

¹¹¹T. Skubalanka: *Kategorialne ukształtowanie tekstów potocznych* [w:] *Tekst ustny. Struktura i pragmatyka. Problemy systematyki*, Ossolineum (w druku).

¹¹²Skubalanka: *Założenia gramatyki stylistycznej* ..., s. 149.

Zdaję sobie sprawę z jednostronności tego szkicu, koncentrującego się tylko na myślach, ideach i twierdzeniach o charakterze ogólnojęzykoznawczym i metodologicznym. Ten aspekt wydał mi się najważniejszy dziś, gdy prof. T. Skubalanka inicjuje ważne i rozległe badania. Tym bardziej ważny, że wobec bogactwa problemów przedstawianych w jej pracach i wielkiej staranności o dokumentację materiałową ogólne koncepcje nie zawsze są dostatecznie przez Autorkę eksponowane. A one w istocie stanowią kościec Jej twórczości, ukazują bowiem stałość motywów przy bogactwie i różnorodności zainteresowań badawczych, rzetelność w dowodzeniu i dokumentowaniu twierdzeń przy śmiałości hipotez, trwałość założeń światopoglądowych i ewolucję metodologii.